

Najwyższy Trybunał Ukrainy Radzieckiej

Najwyższy Trybunał USRR, formalnie nazywany Jedynym Najważniejszym Trybunałem USRR, powstał 17 sierpnia 1921 r. Powołano go na mocy statutu Ogólnoukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o *Jedynym Najwyższym Trybunale USRR*¹. Utworzono go w celu połączenia wszystkich trybunałów rewolucyjnych USRR. Był to organ kasacyjny i organ nadzoru nad wszystkimi działającymi na terytorium USRR gubernialnymi, wojskowymi, wojskowo-kolejowymi oraz innymi specjalnymi rewolucyjnymi trybunałami, a także sądem do rozpatrywania szczególnie ważnych spraw (1).

Najwyższy Trybunał składał się z następujących wydziałów: sądowego, kasacyjnego, wojskowego, wojskowo-transportowego oraz z plenum. Wydział sądowy składał się z 16 osób, tj.:

- 1) przewodniczącego wydziału,
- 2) zastępcy przewodniczącego,
- 3) trzech członków kolegium,
- 4) sekretarza wydziału,
- 5) dwóch prowadzących sprawę,
- 6) dziennikarza,
- 7) maszynisty (piszącego na maszynie),
- 8) kuriera,
- 9) trzech najwyższych śledczych,
- 10) trzech państwowych oskarżycieli,
- 11) rozporządzającego².

¹ Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины, 8–13.07.1921 рр., ч. 14, ст. 385, Положение о Едином Верховном Трибунале УССР.

² Centralne Archiwum Wyższych Organów Władzy i Rządu Ukrainy w Kijowie, Документы о работе следователей и движени судебных и следственных дел в отделах Верховного Суда/отчеты, документы, новости/ Список революционных трибуналов лист № 4/ *Dokumenty o pracy śledczych oraz ruchu spraw w sądowym i śledczym wydziałach Najwyższego*

W skład plenum wchodził: przewodniczący trybunału wojskowego, przewodniczący wszystkich wydziałów, zastępca przewodniczącego Jedyne Najwyższego Trybunału USRR i przedstawiciel kolegium WUCZEKA. Powołania nowych i likwidacji istniejących wydziałów dokonywano na mocy szczególnego postanowienia prezydium WUCIK na wniosek plenum Jedyne Najwyższego Trybunału USRR³.

Przewodniczący Jedyne Najwyższego Trybunału USRR był przewodniczącym plenum i wydziału kasacyjnego. Był mianowany przez prezydium WUCIK spośród członków kolegium NKJ i na wniosek tego komisariatu. Zastępcę przewodniczącego mianowało prezydium WUCIK. Kandydata na to stanowisko proponował przewodniczący Jedyne Najwyższego Trybunału⁴.

Wydziały: sądowy, kasacyjny, wojskowy i wojskowo-transportowy Jedyne Najwyższego Trybunału USRR składały się z przewodniczących, ich zastępców i trzech członków, przy czym w wydziale kasacyjnym funkcję przewodniczącego pełnił zawsze powołany z urzędu przewodniczący tego trybunału. Osoby wchodzące w skład poszczególnych wydziałów mianowane były przez WUCIK. Kandydatury do wydziału sądowego były przedstawiane przez NKJ – do wydziału kasacyjnego przez przewodniczącego Jedyne Najwyższego Trybunału USRR; do wydziału wojskowego przez głównodowodzącego Sił Zbrojnych Ukrainy natomiast do wydziału wojskowo-transportowego przez pełnomocnika Ludowego Komisariatu Dróg RSFR w Ukrainie. Cechą wyróżniającą wydział kasacyjny od pozostałych wydziałów było to, że oprócz przewodniczącego, jego zastępcy i trzech członków należeli do niego – po jednym – przedstawiciele wydziału sądowego, wojskowego i wojskowo-transportowego⁵.

Trybunału /raporty, referaty, wiadomości/ Spis trybunałów rewolucyjnych, Fond 24, opis 1, sprawa 564, 7.09.–1.12.1921 r., k. 4 – 5.

³ Art. 2, *Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины*, 8–13.07.1921 pp., ч. 14, ст. 385, *Положение о Едином Верховном Трибунале УССР*.

⁴ Art. 3, *Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины*, 8–13.07.1921 pp., ч. 14, ст. 385, *Положение о Едином Верховном Трибунале УССР*.

⁵ Art. 4–6, *Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины*, 8–13.07.1921 pp., ч. 14, ст. 385, *Положение о Едином Верховном Трибунале УССР*.

Jedyny Najwyższy Trybunał USRR miał prawo kierowania pracownikami USNCH i NKP do składów orzekających zarówno w wydziałach: sądowym, kasacyjnym, wojskowym i wojskowo-transportowym, jak i w trybunałach działających w terenie i rozpatrujących sprawy z zakresu produkcji spożywczej i przestępstw gospodarczych (7). Skład orzekający w Jedynym Najwyższym Trybunale liczył co najmniej trzy osoby (8). Wydział sądowy Najwyższego Trybunału rozpatrywał co do istoty sprawy o szczególnym znaczeniu dla państwa przekazywane mu na mocy postanowienia WUCIK, SNK USRR, kolegium WUCZK, NKJ USRR i własnego plenum. Rozpatrzenie sprawy w wydziale sądowym odbywało się na zasadach ogólnych ustalonych dla gubernialnych trybunałów rewolucyjnych. Wyroki i decyzje wydziału sądowego nie mogły być zaskarżone w trybie skargi kasacyjnej (9)⁶.

Wydział kasacyjny Najwyższego Trybunału rozpatrywał skargi kasacyjne i protesty od wyroków gubernialnych i okręgowych trybunałów rewolucyjnych, a także na osobiste postanowienia wydawane przez trybunały rewolucyjne na posiedzeniach sądowych albo rozporządzających i mające moc wyroku, a także uzupełniające albo zmieniające pierwszy wyrok. Skargi kasacyjne i protesty na wyroki i postanowienia gubernialnych i okręgowych trybunałów wnoszono w terminie siedmiu dni od ogłoszenia wyroku albo postanowienia (z wyjątkiem wyroków uniewinniających). Rozpatrywano je w wydziale kasacyjnym Jedynego Najwyższego Trybunału USRR. Wydział ten decydował o ewentualnym dopuszczeniu do udziału w posiedzeniu wydziału kasacyjnego wnoszących skargę lub ich przedstawicieli (11). Powodem, dla którego uchylano wyroki i postanowienia, mogło być istotne naruszenie prawa, dekretów i postanowień wyższych organów władzy sowieckiej; istotne naruszenie form procesu sądowego ustanowionych ustawami i instrukcjami USRR oraz jawna niesprawiedliwość wyroków. Wydział kasacyjny Jedynego Najwyższego Trybunału USRR, uchylivszy wyrok, sprawę kierował do ponownego rozpatrzenia w innym sądzie albo zwracał do tego trybunału, który wydał zaskarżony wyrok, i ten musiał rozpatrzyć ją w innym składzie orzekającym niż ten, który wydał zaskarżony wyrok. Wydział kasacyjny mógł rozpatrzyć sprawę co do istoty oraz postanowić o jej oddaleniu. Wydział kasacyjny, przyznając, że

⁶ Art. 7–9, Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины, 8–13.07.1921 pp., ч. 14, ст. 385, Положение о Едином Верховном Трибунале УССР.

dolegliwość kary jest niewspółmierna do czynu, mógł nie zwracać sprawy do ponownego rozpatrzenia i zmienić wyrok zarówno pod kątem podwyższenia kary, jak i obniżenia jej wymiaru. Wydział kasacyjny mógł również obniżać wysokość kary albo zwolnić z jej odbywania na mocy aktu amnestii. Sąd, do którego skierowano sprawę w celu ponownego jej rozpatrzenia, był zobowiązany do podporządkowania się wskazówkom i wyjaśnieniom Wydziału kasacyjnego Jedyne Najwyższego Trybunału. Wydział kasacyjny nadzorował działalność gubernialnych i okręgowych trybunałów rewolucyjnych oraz przygotowywał przedstawiane do zatwierdzenia przez plenum Jedyne Najwyższego Trybunału USRR wyjaśnienia kierownicze i wskazówki mające charakter zasad prawnych⁷.

Wydział wojskowy opisywanego trybunału był organem nadzoru nad trybunałami wojskowymi. Ponadto zatwierdzał, a także uchylał wydawane przez nie wyroki śmierci. Każdy trybunał rewolucyjny, który orzekł karę główną, miał obowiązek poinformować o tym fakcie wydział wojskowy. Jeśli po upływie 48 godzin Jedyne Najwyższy Trybunał USRR nie uchylił wyroku śmierci, trybunał, który go wydał, był zobowiązany go wykonać. W przypadku wstrzymania wykonania wyroku przez wydział wojskowy, kwestia o skierowaniu sprawy do wydziału kasacyjnego rozpatrywana była przez Jedyne Najwyższy Trybunał USRR z udziałem przedstawiciela wydziału kasacyjnego. Natomiast w przypadku braku zgody przedstawiciela wydziału kasacyjnego z poglądem kreowanym przez wydział wojskowy sprawa była kierowana do ostatecznego rozpatrzenia przez plenum Jedyne Najwyższego Trybunału USRR. W przypadku uchylecia wyroku przekazywano go do ponownego rozpatrzenia co do istoty sprawy lub w celu zmiany wyroku bądź też z zamiarem jego uchylecia. Ostatnia z możliwości oznaczała umorzenie sprawy. Wydział wojskowy Jedyne Najwyższego Trybunału USRR rozpatrywał co do istoty sprawy wskazane w odpowiednich artykułach statutu o trybunałach wojskowych RSFSR z 4 maja 1920 r., a także spraw przejętych przez wydział wojskowy od podległych mu trybunałów rewolucyjnych. Co więcej, wydział wojskowy rozpatrywał sprawy przekazane mu przez plenum Jedyne Najwyższego Trybunału USRR⁸.

⁷ Art. 11–16, *Собрание Указонений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины*, 8–13.07.1921 pp., ч. 14, ст. 385, *Положение о Едином Верховном Трибунале УССР*.

⁸ Art. 17–18, *Собрание Указонений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Прави-*

Procedury funkcjonowania wydziału wojskowo-transportowego były analogiczne jak wcześniej wymienionego wydziału wojskowego. Jedyną różnicą polegała na tym, że nadzorował on trybunały wojskowo-transportowe, a informacje o wydanych przez siebie wyrokach śmierci kierował do wydziału wojskowo-transportowego Jedynego Najwyższego Trybunału USRR. Zakres spraw rozpatrywanych przez ten wydział był analogiczny do tych, w których właściwy był wydział wojskowy⁹.

Plenum Jedynego Najwyższego Trybunału USRR nadzorowało i kontrolowało wszystkie działające na terenie USRR gubernialne, okręgowe, wojskowe, wojskowo-kolejowe i inne specjalne trybunały¹⁰.

Wydziały Jedynego Najwyższego Trybunału USRR, a także wszystkie trybunały w tej republice przysyłały plenum tego trybunału raporty ze swojej działalności i kopie wyroków. Dokumenty te kierowano najpierw do wydziału kasacyjnego. Następnie kompletowano je w ten sposób, że te pochodzące z trybunałów wojskowych i wojskowo-kolejowych dostarczano odpowiednio do wydziału wojskowego i wojskowo-transportowego. Przewodniczący referował raporty wydziału sądowego na plenum Jedynego Najwyższego Trybunału USRR, z kolei raporty wydziału kasacyjnego oraz wydziałów gubernialnych, jak i okręgowych trybunałów referował przewodniczący Jedynego Najwyższego Trybunału USRR albo jego zastępca. Odpowiednio też raporty innych wydziałów referowali ich przewodniczący. Plenum Jedynego Najwyższego Trybunału USRR zestawiało również raporty o działalności poszczególnych jego wydziałów i rewolucyjnych trybunałów. Rozpatrywało ono nieprawidłowości w działalności trybunałów, które składały raporty do poszczególnych wydziałów. Plenum opisywanego organu miało prawo pociągać do odpowiedzialności dyscyplinarnej pracowników sądów. W trybie nadzoru obligowało każdy z trybunałów działających na terenie USRR do raportowania o faktach wydawania postanowień w sprawie wstrzyma-

тельства Украины, 8–13.07.1921 pp., ч. 14, ст. 385, Положение о Едином Верховном Трибунале УССР.

⁹ Art. 19–20, Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины, 8–13.07.1921 pp., ч. 14, ст. 385, Положение о Едином Верховном Трибунале УССР.

¹⁰ Art. 21, Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины, 8–13.07.1921 pp., ч. 14, ст. 385, Положение о Едином Верховном Трибунале УССР.

nia wykonania wyroków, o zmianie wysokości kary, o oddaleniu sprawy, a także o anulowaniu wyroku i przekazaniu sprawy do ponownego rozpatrzenia przez inny trybunał albo jeden z jego wydziałów. Takie same uprawnienia posiadało plenum Najwyższego Trybunału w trybie nadzoru w odniesieniu do wyroków wydawanych przez wydziały tej instytucji wymiaru sprawiedliwości Ukrainy Radzieckiej. Plenum instruowało wszystkie działające na terytorium USRR gubernialne, okręgowe, wojskowe, wojskowo-kolejowe i inne specjalne trybunały. Wyjaśnienia i wskazówki mające charakter zasad wydawane były przez plenum na wniosek wydziału kasacyjnego i za zgodą Najwyższej Kontroli Ludowego Komisariatu Sprawiedliwości USRR. Najwyższy Trybunał przedstawiał raporty ze swojej działalności WUCIK, przesyłając kopię takiego raportu do NKJ USRR¹¹.

Rewolucyjne trybunały wojskowe zachowano na terenie USRR tylko w tych miejscowościach, w których likwidacja tego rodzaju organów byłaby przedwczesna ze względu na prowadzenie działań wojennych. Trybunały wojskowo-kolejowe tworzono w liczbie jednego na jeden rejon kolejowy i na jeden rejon wodny. Aparat pozostały po likwidacji trybunałów wojskowych i wojskowo-kolejowych oddawano do dyspozycji gubernialnych i okręgowych trybunałów w trybie określonym przez Jedyne Najwyższe Trybunał USRR. Najwyższy Rewolucyjny Trybunał USRR, Najwyższy Kasacyjny Trybunał USRR i Rewolucyjny Wojenny Trybunał Ukraińskiej Republiki zlikwidowano na mocy statutu o *Jedynym Najwyższym Trybunale USRR*, a ich aparat oddano do dyspozycji Jedyne Najwyższego Trybunału. Przy każdym gubernialnym i okręgowym rewolucyjnym trybunale ustanowiono wydział wojskowy w celu rozpatrywania spraw o charakterze wojskowym i o tzw. szczególnym charakterze. Chodziło tu o kategorie spraw godzących w interes państwa. Przewodniczący wydziału wojskowego był zastępcą przewodniczącego trybunału gubernialnego albo okręgowego. Wydziały wojskowe były właściwe w sprawach o szpiegostwo, działania kontrrewolucyjne, w akcie nazwane „powstaniem kontrrewolucyjnymi”, spiski, bandytyzm, przestępstwa wojskowe, a także tzw. szczególnie ważne sprawy, przekazywane do rozpatrzenia przez trybunał wojskowy w drodze szczególnego postanowienia wydawanego na posiedzeniu rozporządzającym trybunału rewolucyjnego.

¹¹ Art. 21–24, Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины, 8–13.07.1921 рр., ч. 14, ст. 385, Положение о Едином Верховном Трибунале УССР.

Prawo wydawania wyroków śmierci należało wyłącznie do gubernialnego bądź okręgowego wydziału wojskowego. Wyroki i postanowienia tego wydziału podlegały zaskarżeniu w drodze skargi kasacyjnej wnoszonej na zasadach ogólnych do wydziału kasacyjnego Jedynego Najwyższego Trybunału USRR. Przewodniczący, zastępca przewodniczącego i członkowie gubernialnych i okręgowych rewolucyjnych trybunałów wybierani byli przez Komitety Wykonawcze, natomiast zatwierdzani przez plenum Jedynego Najwyższego Trybunału USRR. Odwołanie wskazanych osób z zajmowanych przez nie stanowisk dopuszczano jedynie za zgodą plenum. W sprawach, które prowadziły Komisje Nadzwyczajne, prawo wydania wyroków należało do kolegium WUCZEKA i GUBCZEKA i wyłącznie w stosunku do osób należących do antysowieckich partii politycznych i do organizacji kontrrewolucyjnych. Instytucje te miały prawo wydawać wyroki pozbawienia wolności na okres nie dłuższy niż pięć lat. Wszystkie inne sprawy rozpatrywane przez Komisje Nadzwyczajne kierowano odpowiednio do trybunałów rewolucyjnych albo szczególnych izb sądów ludowych, które tworzono przy każdej Komisji Nadzwyczajnej. W miejscowościach znajdujących się na terenie objętym działaniami wojennymi albo zagrożonych takimi działaniami Komisje Nadzwyczajne miały prawo stosować wszystkie rodzaje kar z rozstrzelaniem włącznie, ale tylko co do spraw o szpiegostwo, bandytyzm, uczestniczenie w powstaniu, przynależność do aktywnych organizacji kontrrewolucyjnych i białogwardyjskich, kradzieże w sowieckich przedsiębiorstwach, składach itp., czy co do spraw o umyślnym niewykonywaniu zadań o charakterze technicznym oraz czynów polegających na niszczeniu infrastruktury transportowej. Przy rozpatrywaniu tych spraw uczestniczyli, oprócz członków kolegium WUCZEKA, przedstawiciele NKJ i NKWD, GUBCZEKA, GUBOTJUST i wydziału zarządu miejscowego. Przedstawiciel WUCZEKA w Jedynym Najwyższym Trybunale USRR dostarczał do jego plenum referaty informacyjne o działalności sądowej WUCZEKA i organów jej podległych¹².

Jedynymi ocalałymi i jawnymi dokumentami, z których można poznać przy najmniej zarys funkcjonowania Jedynego Najwyższego Trybunału USRR, są pisma i referaty kierowane do różnych instytucji, w tym do niego samego i WU-

¹² Art. 25–32, Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче – Крестьянского Правительства Украины, 8–13.07.1921 рр., ч. 14, ст. 385, Положение о Едином Верховном Трибунале УССР.

CIK, a dotyczące działalności określonych jednostek organizacyjnych należących do struktury tych organów.

W piśmie skierowanym do przewodniczącego Najwyższego Trybunału przy WUCIK¹³, zatytułowanym: *O krótkiej zapisce o organizacji i działalności zarządu nadzoru*, autor opisał jego schemat organizacyjny, przypominając, że „nadzór nad działalnością wszystkich trybunałów na terytorium Ukrainy pełniły wydziały Najwyższego Trybunału, tj.: kasacyjny, wojskowy i wojskowo-transportowy”. Dalej wskazywał, że „zarząd nadzoru w kwestiach swoich kompetencji działa samodzielnie i podlega jedynie plenum Najwyższego Trybunału”. Dostrzegł on jednak wynikającą z tego faktu sprzeczność. Podkreślał, że jeśli dopuścić, że zarząd nadzoru odpowiada tylko przed plenum, to nie sposób pojąć, w jaki sposób wydziały Najwyższego Trybunału będą urzeczywistniać swoje prawo i swój obowiązek nadzoru nad podległymi im trybunałami. W rzeczywistości porządek nadzoru powinien być następujący – odnotowywał autor – każdy z wydziałów Najwyższego Trybunału jako kolegium powinien sprawować nadzór nad podległymi sobie trybunałami, przy czym technicznym aparatem w tym zakresie powinien być odpowiedni wydział zarządu nadzoru. Pomiędzy kierownikami tych wydziałów i odpowiednim kolegium powinna obowiązywać zasada hierarchicznego podporządkowania i łączności, taka sama jak pomiędzy kierownikiem a wykonawcą. Połączenie wszystkich trzech wydziałów nadzoru w jeden zarząd miałyby na celu:

- 1) uzgadnianie rozporządzeń poszczególnych kolegiów w celach ustanowienia jednego wzorca pracy we wszystkich trybunałach rewolucyjnych i przestrzegania, wypracowywanej przez plenum, jednej linii polityki karnej sądowych organów nadzwyczajnych, jakimi były trybunały rewolucyjne;
- 2) wzajemną techniczną koordynację pracy poszczególnych wydziałów;
- 3) wykorzystanie odpowiednich rozporządzeń kolegiów oraz innych materiałów, w oparciu o które można było skierować pewne zadania do wykonania przez inne kolegia;
- 4) połączenie zadań statystycznych i opracowywanie referatów;
- 5) wypracowanie jednolitych metod pracy;

¹³ Jedyny Najwyższy Trybunał USRR nazywano w Ukrainie Radzieckiej nieoficjalnie Najwyższym Trybunałem lub Najwyższym Trybunałem przy WUCIK albo też, chociaż rzadziej, Trybunałem Rewolucyjnym.

6) urzeczywistnienie praw trybunału w zakresie nadzoru nad miejscami pozbawienia wolności.

W wymienionych kwestiach zarząd nadzoru odpowiadał tylko przed plenum. W innych każdy wydział odpowiadał także przed odpowiednim kolegium. Nie rozgraniczono dostatecznie jasno funkcji poszczególnych organów wchodzących w skład każdego wydziału. Funkcje te – zdaniem autora referatu – w praktyce nosiły nazwę: »nadzór«, jednak, mimo to, znacznie różniły się między sobą. Takie postępowanie prowadziło w konsekwencji do wielu niejasności. Niektóre organy kontroli sądowej sprawdzały przebieg spraw i wyroki, które jeszcze nie weszły w życie, w celu wyjaśnienia ich zgodności z prawem, zasadami rewolucyjnymi i współmierności kary do czynu. Pion organizacyjny sprawdzał prawidłowość pracy podległych trybunałów, dostarczając im instrukcje, dyrektywy i inne dokumenty. Ponadto, prowadził spisy osobowe pracowników trybunałów, instruował ich i prowadził inspekcje poprzez swoich instruktorów i inspektorów, sumował analizy i referaty oraz materiały statystyczne, jak również dokonywał zmian kadrowych w trybunałach”. W przywołanym referacie scharakteryzowano funkcje zarządu nadzoru i objaśniono istotę pionu organizacyjnego. Pismo to sporządził kierownik zarządu nadzoru Najwyższego Trybunału USRR. Niestety, jego nazwisko nie zostało w referacie ujawnione¹⁴.

Kolejny referat dotyczył działalności wydziału wojskowego Najwyższego Trybunału przy WUCIK i podległych mu RWT KWO w okresie od organizacji wydziału wojskowego, tj. od września do grudnia 1921 r. Pismo to skierowane było do inspektora pełniącego funkcję instruktora kadr w Najwyższym Trybunale – M. Emelianowa. Sporządzono je w wydziale nadzoru. Napisano w nim, że „organizacja wydziału wojskowego Najwyższego Trybunału, jak i samego Najwyższego Trybunału, przypadła na okres wielkiej pracy w zakresie reorganizacji wymiaru sprawiedliwości, przede wszystkim polegającej na zmniejszeniu liczby szczególnych RWT. Rewolucyjny Wojskowy Trybunał Sił Zbrojnych Krymu, którego właściwość miejscowa rozciągała się na olbrzymim obszarze, podporządkowany był Najwyższemu Trybunałowi i przechodził reorganizację

¹⁴ Centralne Archiwum Wyższych Organów Władzy i Rządu Ukrainy w Kijowie, Документи о работе Верховного Трибунала в WUCIK (протоколы, отчеты, доклады, новости)/Dokumenty o pracy Najwyższego Trybunału przy WUCIK (protokoły, raporty, referaty, wiadomości), Fond 24, opis 1, sprawa 541, 1.01.1921 r.–1.03.1922 r., k. 1–2.

związaną z likwidacją frontów zewnętrznych i wprowadzeniem NEP. Rewolucyjny Wojskowy Trybunał Sił Zbrojnych Ukrainy przeprowadził reorganizację szczególnych RWT i sam w pośpiechu rozformował się i wcielił swoje struktury do wydziału wojskowego Najwyższego Trybunału. Wszystkie te procesy doprowadziły do osłabienia łączności istniejącej do połowy 1921 r. pomiędzy szczególnymi RWT, a byłym Rewolucyjnym Wojskowym Trybunałem Sił Zbrojnych Ukrainy. Konsekwencją tych zmian było pogorszenie się wymiany informacji pomiędzy RWT, a wydziałem wojskowym Najwyższego Trybunału. Jednak należy odnotować, że wraz z upływem czasu łączność ta wzmacnia się głównie dzięki porządkowi organizacyjnemu i środkom stosowanym przez Najwyższy Trybunał. W szczególnych RWT, funkcjonujących pod kierownictwem Rewolucyjnego Wojskowego Trybunału Sił Zbrojnych Krymu, panowała dobra organizacja pracy aż do reorganizacji z 1921 r. Jednak nie wszystkie RWT były tak dobrze zarządzane jak te działające w rejonie Morza Czarnego. Wydział wojskowy Najwyższego Trybunału miał problemy z egzekwowaniem terminowego przesyłania mu referatów dotyczących działalności szczególnych RWT 3 kazańskiej i 30 irkuckiej dywizji. O słabości łączności pomiędzy trybunałami świadczy również spór, jaki zaistniał pomiędzy wydziałem wojskowym Krzemieńczugskiego Gubernialnego Rewolucyjnego Trybunału, a szczególnym RWT 25 dywizji. Spór dotyczył braku zgody ze strony szczególnego RWT na przekazanie wydziałowi wojskowemu wszystkich spraw i połączenia z nim samego RWT. RWT wykazał się tu zupełną niezajomością statutu Najwyższego Trybunału i brakiem znajomości aktów prawnych dotyczących tego zagadnienia oraz brakiem wiedzy na temat organizacji funkcjonowania wydziałów wojskowych gubernialnych RWT. Tego typu sytuacje nie były odosobnione i dlatego trzeba było jak najszybciej przedsięwziąć środki, które zaradziłyby takim sytuacjom w przyszłości. Postanowiono zapoznać pracowników szczególnych RWT z aktami prawnymi ich dotyczącymi, ponieważ większość ich nie znała. Polecono ponadto zorganizowanie kontaktu ze szczególnymi RWT za pośrednictwem okręgowych RWT KWO i CHWO. Jeśli chodzi o te dwa okręgi wojskowe, to lepiej pod względem łączności prezentował się KWO niż w CHWO. Miernikiem sprawności systemu łączności pomiędzy trybunałami był czas przysyłania referatów o działalności lokalnych RWT. Wydział wojskowy Najwyższego Trybunału w 1921 r. jako pierwszy zdobył wszystkie referaty z KWO za miesiąc październik, natomiast CHWO

dopiero w listopadzie otrzymał referaty za wrzesień, i to niepełne. Referaty przysyłane z terenu były bardzo niesystematyczne i niekompletne, brak w nich było jakiegokolwiek planu. Sprawiało to naturalnie trudności w wykorzystaniu materiałów przez nie zgromadzonych. W związku z powyższym zaczęto wprowadzać normy dotyczące przekazywania materiałów ze szczególnych RWT do wydziału wojskowego za pośrednictwem okręgowych RWT KWO i CHWO. Rozpoczęto prace nad przygotowaniem jednego wzorca referatu. Uważano, że da to dobre rezultaty – szczególnie w terenie¹⁵.

Znane są dane o liczbie posiedzeń i spraw z wydziału wojskowego Najwyższego Trybunału za okres od 6 października do 15 listopada 1921 r. „O odbyło się wtedy jedno posiedzenie sądowe i jedenaście posiedzeń administracyjnych. Sto dziewiętnaście listów w różnych sprawach”, lecz nie wiadomo dokładnie jakie, „przekazano do innych organów”. O jakie organy chodziło, również nie można ustalić. „Spośród nich [listów] czterdzieści dotyczyło przekazanych spraw. W dwudziestu sześciu przypadkach zrezygnowano z korespondencji, co nie musiało być jednoznaczne z zakończeniem sprawy. Cztery sprawy umorzono. Jedną osobę skazano. Prowadzono jedenaście postępowań. Przyjęto czterdzieści dziewięć informacji o rozstrzeleniach. Spośród nich trzydzieści osiem zatwierdzono a jedenaście wstrzymano¹⁶. Na działalność tego trybunału rzuca światło szereg pism, z których pierwsze skierowane było do przewodniczącego Najwyższego Trybunału przy WUCIK. Sporządził je kierownik wydziału nadzoru J. Rajsztejn. 14 października 1921 r. zaczął funkcjonować zarząd nadzoru Najwyższego Trybunału, który zdaniem autora pisma „miał przygotowane kadry do wykonywania swoich zadań. Inaczej było w trybunałach niższego rzędu, tj. gubernialnych RT i transportowych RWT”. Pisał on, że „trzeba odpowiednio przydzielić pracowników do różnych komórek tego wydziału i skierować do pracy w gubernialnych i transportowych RWT po jednym inspektorze i po jednym referencie¹⁷”.

Wykonywanie więc obowiązków w RT nie zawsze odpowiadało oczekiwaniom ówczesnej stolicy Ukrainy Radzieckiej – Charkowowi. Przykładem nadmiernego obciążenia obowiązkami, co skutkowało zaniedbaniami w pracy, może być przypadek Kuriawcewa (imię nieznane). 30 grudnia 1921 r. podczas kon-

¹⁵ Ibidem, k. 50.

¹⁶ Ibidem, k. 53.

¹⁷ Ibidem, k. 61.

troli przeprowadzonej w Trybunale Wojskowo-Transportowym Kolei Odeskich wykazano, że „często oddalał się /on/ z miejsca pracy, tj. z trybunału”. W związku z tym zauważono konieczność sprowadzenia pracowników z innych trybunałów w celu zastąpienia go i tym samym usprawnienia działania tego organu¹⁸. Zauważono jeszcze jeden mankament – „spowolnienie odbywania się sesji wyjazdowych”, co oceniono jako „spowolnienie działania całego trybunału”. Kuriawcew tłumaczył przewodniczącemu Bondarence (imię nieznane), że organizował dwie mobilne komisje morskie, które miały za zadanie zebrać z terenu akta spraw i dlatego nie dopilnował przebiegu sesji wyjazdowych¹⁹.

Kolejny problem związany z działalnością trybunałów lokalnych wiązał się z niedostarczaniem na czas potrzebnych do funkcjonowania trybunałów pieniędzy lub na przykład z przekazywaniem informacji pomiędzy poszczególnymi organami wymiaru sprawiedliwości i władzy wykonawczej Ukrainy Radzieckiej, przesyłaniem referatów z regionów do centrali, ale również z udziałem pracowników trybunałów i innych organów w pracach różnych instytucji²⁰. Najwyższy Trybunał Kasacyjny przy WUCIK zwracał się z prośbą do komitetu urzędników WUCIK, aby informował trybunał o swoich posiedzeniach w celu oddelegowania na nie członka trybunału. Kolejnym przykładem nieobecności urzędników na posiedzeniu innego organu była sytuacja z 28 listopada 1921 r., kiedy to grupa funkcjonariuszy WUCZEKA nie stawiała się na cyklu sesji trybunału. W odpowiedzi na takie postępowanie Komisji Nadzwyczajnej trybunał skierował do niej szereg listów, protokołów i innych pism. Nie jest jednak znana odpowiedź WUCZEKA²¹.

¹⁸ Ibidem, k. 74.

¹⁹ Ibidem, k. 88.

²⁰ Ibidem, k. 78.

²¹ Wypiska z dziennika posiedzenia plenarnego Najwyższego Trybunału przy WCIK, Centralne Archiwum Wyższych Organów Władzy i Rządu Ukrainy w Kijowie, Fond nr 24, opis nr 1, sprawa nr 570, Документы об утверждении состава коллегии, трудовые расходы, обеспечение в продовольственные и промышленные товары членов Верховного Суда (приказы, заявления, обращения, письма)/Dokumenty w sprawie zatwierdzenia składu kolegiów, wynagrodzeń, zabezpieczenia spożywczymi i przemysłowymi towarami członków Sądu Najwyższego (rozkazy, ogłoszenia, oświadczenia, listy); Centralne Archiwum Wyższych Organów Władzy i Rządu Ukrainy w Kijowie, Документы по вопросам управления и осуществления смертных приговоров, рассмотрение жалоб (Доклады, сообщения, телеграммы, две фотосъемки)/Dokumenty w sprawie kontroli wydawania i wykonywania wyro-

W wielu sytuacjach zapomniano o poinformowaniu właściwych osób o konieczności udziału w różnego rodzaju zadaniach związanych z działalnością młodego państwa bolszewickiego²².

Kolejny mankament wiązał się z kwestią rekrutacji pracowników trybunałów. W piśmie z 18 czerwca 1921 r. kancelaria Najwyższego Trybunału Kasacyjnego przy WUCIK na mocy rozporządzenia przewodniczącego tego trybunału – Lebedinca (imię nieznane) – skierowała prośbę do przewodniczącego albo zastępcy RWT o stawienie się w dniu 21 kwietnia o godzinie 12.00 w NTK u Liebedinca w celu wyjaśnienia, w jakim trybie odbywało się delegowanie do NTK Putilina (imię nieznane). W trybie mianowania na mocy decyzji jednoosobowej czy zgodnie z art. 2 statutu o NTK przy WCIK. Tego typu sytuacje były typowe dla wczesnego okresu działalności centralnych organów wymiaru sprawiedliwości Ukrainy Radzieckiej²³.

Oprócz problemów natury organizacyjnej młody wymiar sprawiedliwości bolszewickiej Ukrainy cierpiał na braki zaopatrzeniowe, które szczególnie dotkliwie uderzały w kadry trybunałów i sądów. 30 lipca 1921 r. w piśmie pt. *Uprawdopodobnienie* odnotowano, że N. Woronecki, będący zastępcą prawnym NTK przy WUCIK, zmuszony był codziennie dojeżdżać z przysiółka Wysokoje, gdzie mieszkał, do Charkowa, prosił, aby umożliwić mu bezpłatne przejazdy koleją na tej trasie²⁴. Kolejny pracownik ukraińskiego wymiaru sprawiedliwości, tym razem konsultant przy wydziale kasacyjnym Najwyższego Trybunału USRR, Myszkina (imię nieznane), w piśmie do jego przewodniczącego pisał, że „bardzo lubi swoją pracę i prosi o pozostawienie go w szeregach jego pracowników, jednak jednocześnie zwraca się z prośbą o przyznanie mu w okresach zimowych

ków śmierci, rozpatrzenie skarg (raporty, wiadomości, telegramy, dwa zdjęcia), Fond nr 24, opis nr 1, sprawa 572, 14.09.–31.12.1921 r., k. 27.

²² Centralne Archiwum Wyższych Organów Władzy i Rządu Ukrainy w Kijowie, Документы об учверждении состава коллегии, трудовые расходы, обеспечение в продовольственные и промышленные товары членов Верховного Суда (приказы, заявления, обращения, письма)/*Dokumenty w sprawie zatwierdzenia składu kolegiów, wynagrodzeń, zabezpieczenia spożywczymi i przemysłowymi towarami członków Sądu Najwyższego (rozkazy, ogłoszenia, oświadczenia, listy)*, Fond nr 24, opis nr 1, sprawa nr 570, Dokumenty w sprawie zatwierdzenia składu kolegiów, skład, opłaty pracy, zabezpieczenia spożywczymi i przemysłowymi towarami członków Najwyższego Trybunału (nakazy, ogłoszenia, poświadczenia, listy), k. 1.

²³ Ibidem., k. 15.

²⁴ Ibidem., k. 20.

drewna na opał, ponieważ ma problemy z ogrzaniem mieszkania”. Myszkin skarżył się, że „inni pracownicy dostają drewno, a on nie, ponieważ przewodniczący trybunału twierdzi, że nie jest on pracownikiem trybunału, a przecież rozpatrzył on ponad 40 spraw, co zajęło mu około 40 godzin pracy”. Powyższy opis wskazuje na fakt występowania problemów z zaopatrzeniem pracowników trybunałów w podstawowe dobra, ale i brak koordynacji przyjmowania pracowników do organów państwowych i braku informacji o aktualnym stanie kadr. Można oczywiście domniemywać, że Myszkin chciał oszukać przewodniczącego trybunału i wyłudzić od niego drewno na opał. Jeśli jednak powoływał się na liczbę rozpatrzonych przez siebie spraw, to musiał liczyć się też z jej zweryfikowaniem przez kierownictwo trybunału, dlatego kwestię wyłudzenia należałoby w tym przypadku wykluczyć. Tak samo jak w przypadku innych tego typu próśb nie wiadomo, jaka była odpowiedź adresatów, do których były kierowane. W ukraińskich archiwach brakuje takich informacji²⁵.

Jedyny Najwyższy Trybunał Ukrainy Radzieckiej był organem wymiaru sprawiedliwości nieistniejącego już państwa. Nie wiadomo dokładnie, jaki wpływ wywarł na praktykę prawniczą Ukrainy. Można jedynie stwierdzić, że historia tego centralnego organu jest wciąż nieznaną i wymaga dalszych badań i poszukiwań.

Wykaz skrótów:

CHWO – Charkowski Okręg Wojskowy
GUBCZEKA – Gubernialna Komisja Nadzwyczajna
GUBOTJUST – Gubernialny Wydział Sprawiedliwości
KWO – Kijowski Okręg Wojskowy
NKJ – Ludowy Komisariat Sprawiedliwości
NKP – Ludowy Komisariat Pracy
NKWD – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych
NTK – Najwyższy Trybunał Kasacyjny

²⁵ Centralne Archiwum Wyższych Organów Władzy i Rządu Ukrainy w Kijowie, Документы по вопросам управления и осуществления смертных приговоров, рассмотрение жалоб (Доклады, сообщения, телеграммы, две фотосъемки)/*Dokumenty w sprawie kontroli wydawania i wykonywania wyroków śmierci, rozpatrzenie skarg (raporty, wiadomości, telegramy, dwa zdjęcia)*, Fond nr 24, opis nr 1, sprawa 572, 14.09.–31.12.1921 r., k. 24.

RSFRR – Rosyjska Socjalistyczna Federacyjna Republika Radziecka

RT – Trybunał Rewolucyjny

RWT – Rewolucyjny Wojskowy (Wojenny) Trybunał

USRR – Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka

WUCIK – Ogólnoukraiński Centralny Komitet Wykonawczy

WUCZEKA – Ogólnoukraińska Komisja Nadzwyczajna

USNCH – Ukraińska Rada Gospodarki Ludowej

Summary

This paper describes one of the law agencies in the Soviet Ukraine, called The Supreme Court of the Ukrainian SSR. The analysis of the institution was carried out on the basis of Soviet legislation and previously unpublished archival materials. The article describes the origin of the tribunal, its structure, its relationships with other institutions in the USSR, its powers and its procedures. Widely described is the principle of the plenum of this Court. Numerous archival texts regarding the functioning of The Supreme Court of the Ukrainian SSR were analysed.

Абстракт

В докладе описан один из судебных органов Советской Украины – Единый Верховный Трибунал Советской Украины. Анализ этого учреждения основан на советских правовых документах а также до ныне не опубликованих архивных материалах. Описано начало трибунала, структуру, отношения к другим учреждениям УССР, полномочия и процедуру функционирования. Широко подняты вопросы принципов деятельности пленума трибунала. Проанализирован также ряд архивных дел по функционированию трибунала.